

ΑΡΘΡΟ 131 ΚΩΔΙΚΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Πρόσθετοι λόγοι στις διοικητικές διαφορές ουσίας και ουσιαστικό αντικείμενο της διοικητικής δίκης

Βαρβάρα Μπουκουβάλα, Πρόεδρος Πρωτοδικών Δ.Δ.-Δ.Ν.

Στις διοικητικές διαφορές ουσίας, μετά την άσκηση των ένδικων βοηθημάτων της προσφυγής, της αγωγής, της ανακοπής, καθώς και του ένδικου μέσου της έφεσης, ο διάδικος μπορεί να υποβάλλει δικόγραφο πρόσθετων λόγων, με το οποίο δύναται να προβάλλει νέους λόγους ακυρώσεως, τους οποίους δεν συμπεριέλαβε στο αρχικό κύριο δικόγραφο.

Αυτή είναι και η θεμελιώδης διαφορά μεταξύ των πρόσθετων λόγων και του υπομνήματος. Με το υπόμνημα ανάπτυξη μόνον των ήδη προβληθέντων λόγων με το κύριο ένδικο βοήθημα χωρεί και όχι επίκληση νέων ισχυρισμών, οι οποίοι εάν προβληθούν είναι απαράδεκτοι¹.

Μάλιστα δεν φαίνεται να αποκλείει ο Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας τη δυνατότητα να κατατεθούν στην ίδια δίκη από τον ίδιο διάδικο περισσότερα από ένα δικόγραφα πρόσθετων λόγων², εφόσον, βέβαια, τηρείται η προβλεπόμενη προθεσμία για την παραδεκτή υποβολή τους³.

Για την κατάθεση δικογράφου πρόσθετων λόγων προαπαιτείται η ύπαρξη εκκρεμοδικίας. Υπάρχει εκκρεμοδικία στη διοικητική δίκη⁴; Πότε ανοίγει η διοικητική δίκη τις θύρες της;

Η δίκη στις διοικητικές διαφορές ουσίας εκκινεί με την κατάθεση του ένδικου βοηθήματος ή μέσου, αφού ο προσδιορισμός της δικασίμου θα λάβει χώρα μεταγενέστερα, οπότε και η Γραμματεία του δικαστηρίου με επιμέλειά της θα επιδώσει το δικόγραφο του ασκηθέντος ένδικου βοηθήματος ή μέσου και την κλήση προ συζήτησης

¹ ΣτΕ 655/2024, 2399/2019 κ.ά.

² Έτσι, Π.Λαζαράτος, Διοικητικό δικονομικό δίκαιο, 2023, 5^η εκδ., σ.336.

³ Βλ. όμως την αντίθετη άποψη ότι θα πρόκειται για δεύτερο ένδικο βοήθημα ή μέσο κατά της ίδιας πράξης, απορριπτέο ως απαράδεκτο, Ι. Μαθιουδάκης, Οι πρόσθετοι λόγοι στην Διοικητική Δίκη – Προς μια διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής τους;, Αρμ, 11/2015, σ. 2012, Β. Καράκωστας, Η αίτηση ακυρώσεως Ερμηνευτικά Σχόλια και Νομολογία, 2011, σ.308.

⁴ Κ. Γιαννόπουλος, Η εκκρεμοδικία στη διοικητική δίκη, ΔιΔικ, 4/2002, σ.825-830.

για παράσταση στο ακροατήριο στον αντίδικο⁵, σύμφωνα με το άρθρο 128 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας⁶.

Με την άσκηση του ένδικου βοηθήματος και την επέλευση της εκκρεμοδικίας αποκρυσταλλώνεται το ουσιαστικό αντικείμενο της δίκης⁷. Τι είναι όμως αυτό το περιβόητο αλλά μη ερευνώμενο δογματικά στην επιστήμη μας ουσιαστικό αντικείμενο της διοικητικής δίκης;

Πρόκειται για έννοια του δικονομικού δικαίου που οριοθετείται και με ουσιαστικά κριτήρια. Ειδικότερα, η δικονομική θεωρία του διοικητικού δικαίου διακρίνει μεταξύ δικονομικού και ουσιαστικού αντικειμένου της διοικητικής δίκης⁸. Έτσι, το δικονομικό αντικείμενο της δίκης συγκροτείται από τις διαδικαστικές προϋποθέσεις της δίκης, τις προϋποθέσεις, δηλαδή, του παραδεκτού του ενδίκου βοηθήματος⁹. Αντίθετα, ως ουσιαστικό αντικείμενο της δίκης, κατά την μεν αντικειμενική θεώρηση, νοείται η νομιμότητα της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης¹⁰, κατ' άλλη, δε, πιο διευρυμένη και μάλλον ορθότερη άποψη, το ουσιαστικό αντικείμενο της δίκης οριοθετείται από το αίτημα του διαδίκου, ο οποίος ζητεί την ακύρωση ή τροποποίηση συγκεκριμένων διοικητικών πράξεων από το δικαστήριο, προβάλλοντας συγκεκριμένους λόγους για την αποδοχή του αιτήματός του ενώπιον του δικαστηρίου¹¹. Συνεπώς, το ουσιαστικό αντικείμενο της διοικητικής δίκης οριοθετείται από τους διαδίκους, τις προσβαλλόμενες πράξεις (ή αποφάσεις, κατά περίπτωση), τους λόγους που προβάλλει ο διάδικος κατ' αυτών και το αίτημα του ένδικου βοηθήματος ή μέσου¹².

Μπορεί όμως ο διάδικος να μεταβάλλει μεταγενέστερα ένα από τα τέσσερα συστατικά στοιχεία του ουσιαστικού αντικειμένου της δίκης με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων;

⁵ Ήδη με τον 5119/2024 τροποποιήθηκαν οι διατάξεις του π.δ/ος 18/1989 και η επίδοση του δικογράφου των ένδικων βοηθημάτων και μέσω των λαμβάνει χώρα από τον αιτούντα την παροχή έννομης προστασίας, χωρίς, ωστόσο, να μεταβάλλεται ο τρόπος άσκησης του ένδικου βοηθήματος και οι όροι επέλευσης της εκκρεμοδικίας στην ακυρωτική δίκη, βλ. Β.Μπουκουβάλα, Οι αλλαγές στη δικονομία των ακυρωτικών διαφορών με τον Ν 5119/2024, υπό δημοσίευση στη Διοικητική Δίκη.

⁶ Π. Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 6η έκδ., 2014, σ. 296.

⁷ Με αυτή την έννοια, μάλλον, Α. Τσιρώνας, Οι συγκρούσεις λειτουργιών και δικαιοδοσιών και η επίλυσή τους από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, 2015, σ. 341 επ.

⁸ Βλ. όμως κατά τον Χρυσανθάκη ότι η κρατούσα άποψη αποκρούει την έννοια του δικονομικού αντικειμένου της διοικητικής δίκης, Χ. Χρυσανθάκης, ΔΠρΑθ 10308/2004 – σχόλιο, ΔιΔικ, 5/2005, σ.1149-1153.

⁹ Ε. Πρεβεδούρου, Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 935/2017 - Τα όρια της εξουσίας του εισηγητή δικαστή για τη διάσωση του ένδικου βοηθήματος, ΘΠΔΔ, 8-9/2017, σ. 863 – 870(867).

¹⁰ Π. Παυλόπουλου, Η συνταγματική κατοχύρωση της αιτήσεως ακυρώσεως. Μία σύγχρονη έποψη του κράτους δικαίου, 1982, σ. 142.

¹¹ Χ. Χρυσανθάκης, Εισηγήσεις Διοικητικού Δικονομικού Δικαίου, 2016, σ.17-22.

¹² Βλ. έτσι, ΣτΕ 3051/1993.

Κατ' αρχάς, με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων δεν μπορεί να διευρυνθεί η δίκη ως προς τα υποκειμενικά της όρια, δηλαδή να συμμετάσχει στην ανοιγείσα δίκη ένα πρόσωπο που δεν άσκησε το ένδικο βοήθημα με την κατάθεση πρόσθετων λόγων¹³. Και τούτο, διότι οι διάδικοι που άσκησαν το ένδικο βοήθημα ή μέσο οριοθετούν το ουσιαστικό αντικείμενο της διοικητικής δίκης που αποκρυσταλλώθηκε από και με την κατάθεση του οικείου κύριου δικογράφου¹⁴. Υπό την ίδια λογική, εάν με το κύριο ένδικο βοήθημα δεν προβάλλονται λόγοι που αφορούν έναν διάδικο μεταξύ πολλών που ομοδικούν, δεν είναι δυνατόν με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων να επικαλεστεί ο εν λόγω διάδικος ισχυρισμούς που τον αφορούν, γιατί τούτο συνιστά ανεπίτρεπτη διεύρυνση των υποκειμενικών ορίων της δίκης¹⁵.

Περαιτέρω, κατ' αρχήν, όπως γίνεται παγίως δεκτό, ο διάδικος δεν μπορεί να μεταβάλλει το αντικείμενο της δίκης ως προς την προσβαλλόμενη πράξη με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων. Δεν δικαιούται δηλαδή με δικόγραφο πρόσθετων λόγων να προσβάλλει πράξη που δεν προσέβαλε με το δικόγραφο της προσφυγής. Κάθε προσβολή τέτοιας πράξης είναι απαράδεκτη¹⁶, εκτός βέβαια αν πρόκειται για πράξη που συμπροσβάλλεται παραδεκτώς μετά την κατάρξη της δίκης, σύμφωνα με τον Κώδικα.

Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση της έφεσης. Δεν μπορεί ο εκκαλών με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων επί εφέσεως να προβάλλει αιτιάσεις που αναφέρονται σε κεφάλαιο της εκκαλουμένης αποφάσεως, το οποίο δεν προσβλήθηκε με την έφεση, δεν μεταβιβάσθηκε στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο και, συνεπώς, δεν κατέστη αντικείμενο της δευτεροβάθμιας δίκης¹⁷.

Ωστόσο, αν με την προσφυγή προσβάλλει ο διάδικος μια ενιαία πράξη με περισσότερα κεφάλαια, μπορεί με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων να προβάλλει αιτιάσεις που στρέφονται κατά κεφαλαίου της που δεν προσβλήθηκε με το δικόγραφο της προσφυγής¹⁸. Και τούτο, εν προκειμένω, διότι η εκκρεμοδικία άνοιξε με την προσβολή της ενιαίας διοικητικής πράξης¹⁹.

Εξάλλου, με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων κατ' αρχήν δεν μπορεί να διευρυνθεί το αίτημα της προσφυγής. Για παράδειγμα δεν μπορεί επί αγωγής ή

¹³ ΣτΕ 126/2019, 437/2016, 1997/2010, 2768/2003, 2502/1999,

¹⁴ Π. Αρβανιτάκης, Οι διάδικοι στην πολιτική και διοικητική δίκη, 2005, σ. 187.

¹⁵ ΣτΕ 1256/2016.

¹⁶ ΣτΕ 3598/1987, 1634/2002, σκ. 3, 3570/2002.

¹⁷ ΣτΕ 3001/2001, 3928/2012,

¹⁸ ΣτΕ 3051/1993, 2443/1996, 4413/1996.

¹⁹ Π. Λαζαράτος, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, ό.π., σ.119¹⁵⁴

προσφυγής ο διάδικος να ζητήσει την επιδίκαση τόκων επί της κύριας αξιώσεώς του, εάν το αίτημα αυτό δεν είχε υποβληθεί με το κύριο δικόγραφο²⁰.

Ομοίως, αν ασκηθεί προσφυγή με αντικείμενο την ανάκληση της φορολογικής δηλώσεως, δεν μπορεί με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων να ζητηθεί και η επιστροφή των αχρεωστήτως καταβληθέντων βάσει της ανακαλούμενης δηλώσεως²¹.

Ζήτημα ανακύπτει αν μπορεί με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων να περιορίσει ο διάδικος το αίτημά του. Για παράδειγμα να ζητήσει την τροποποίηση της πράξης αντί της ολικής ακύρωσής της ή να περιορίσει τους λόγους ακυρώσεως. Δεδομένου ότι τούτο μπορεί να συνιστά παραίτηση από μέρος του δικογράφου, η οποία είναι δυνατή έως το πέρας της τελευταίας συζήτησης, δεν αποκλείεται η εκφορά περιορισμού του αιτήματος με το εν λόγω δικόγραφο, εφόσον όμως πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις που θέτει ο Κώδικας στις κατ' ιδίαν διατάξεις για την παραδεκτή υποβολή παραίτησης από το δικόγραφο.

Τέλος, ο διάδικος δεν μπορεί να μεταβάλλει τη φύση της αιτούμενης έννομης προστασίας με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων, χαρακτηρίζοντας αλλιώς το ένδικο βοήθημα που άσκησε²².

Επομένως, ο διάδικος δικαιούται με το δικόγραφο πρόσθετων λόγων να διευρύνει το ουσιαστικό αντικείμενο της δίκης με την προβολή νέων ισχυρισμών. Και ανακύπτει το ερώτημα: Μπορεί ο προσφεύγων να προβάλλει νέους πραγματικούς ισχυρισμούς με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων;

Στην 1797/1997 απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ ο αιτών ζήτησε την ακύρωση, υπό την ιδιότητά του ως καλλιεργητής καπνού της ποικιλίας "Virginia" από το έτος 1992, πράξης του Διευθυντή της Περιφερειακής Διεύθυνσης Θεσσαλονίκης του Εθνικού Οργανισμού Καπνού, με την οποία απορρίφθηκε αίτημα χορηγήσεως σ' αυτόν δικαιώματος ατομικής ποσόστωσης καπνού της πιο πάνω ποικιλίας για το έτος 1993 βάσει της παραγωγής του προηγούμενου έτους.

Με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων προέβαλε ότι από το έτος 1985 καλλιεργούσε καπνά με την ιδιότητα του ομόρρυθμου εταίρου εταιρείας η οποία συνιστούσε ομάδα παραγωγών και ότι η προσβαλλόμενη απόφαση, κατ' εσφαλμένη ερμηνεία του άρθρου 21 του Κανονισμού (ΕΟΚ) 3477/92, δεν του χορήγησε ποσόστωση με βάση την περίοδο αναφοράς των ετών 1989-1991.

²⁰ ΣτΕ 3385/2015.

²¹ ΣτΕ 3796-8/1974, 3950/1987.

²² ΣτΕ 3291/1979, 911/1998.

Το δικαστήριο έκρινε ότι ο εν λόγω ισχυρισμός προβάλλεται απαραδέκτως, καθώς εξέρχεται των ορίων του αντικείμενου της δίκης, συνιστώντας ανεπίτρεπτη μεταβολή του, καθώς με το κύριο δικόγραφο της αιτήσεως ακυρώσεως ο αιτών επικαλείται την ιδιότητά του ως νέου καλλιεργητή από το έτος 1992.

Αν απομονώσουμε τη σκέψη αυτή θα μπορούσαμε να καταλήξουμε ότι με πρόσθετους λόγους δεν μπορεί ο διάδικος να επικαλεστεί νέους πραγματικούς ισχυρισμούς που δεν προέβαλε με το δικόγραφο του κύριου ένδικου βοηθήματος.

Όμως, το δικαστήριο συνέχισε τη σκέψη του και έκρινε ότι η προσβαλλόμενη πράξη έχει εκδοθεί υπό συγκεκριμένα πραγματικά δεδομένα, την ιδιότητα δηλαδή του αιτούντος ως νέου καλλιεργητή από το έτος 1992, ενώ το ειδικότερο αίτημά του να θεωρηθεί παλαιός καλλιεργητής με βάση την περίοδο αναφοράς των ετών 1989-1991, ως ομόρρυθμος εταίρος της πιο πάνω εταιρείας, είχε απορριφθεί με προγενέστερη πράξη, η οποία δεν μπορεί να θεωρηθεί συμπροσβαλλομένη.

Ως εκ τούτου, από την αλληλουχία των σκέψεων του δικαστηρίου, φαίνεται ότι απέρριψε τον εν λόγω ουσιαστικό ισχυρισμό, διότι εξερχόταν του αντικείμενου της δίκης όπως οριοθετούνταν από το πραγματικό της προσβαλλόμενης πράξης. Έθετε δηλαδή πραγματικό που ήταν εκτός του πλαισίου του πραγματικού της προσβαλλόμενης και αφορούσε άλλη διοικητική πράξη που δεν προσβαλλόταν ενώπιον του δικαστηρίου ούτε μπορούσε να προσβληθεί αυτοτελώς με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων.

Συνεπώς, με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων μπορούν να προβληθούν πραγματικοί ισχυρισμοί, εφόσον, όμως, με αυτούς δεν διευρύνονται παραπλεύρως στοιχεία του ουσιαστικού αντικείμενου της δίκης που αποκρυσταλλώνονται με το δικόγραφο της προσφυγής.

Για παράδειγμα, στην περίπτωση της αγωγής, μπορούν με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων να αναπτυχθούν και άλλοι λόγοι, για τους οποίους, κατά τους ισχυρισμούς του ενάγοντος, η ιστορούμενη στο κύριο δικόγραφο της αγωγής συμπεριφορά των οργάνων της διοίκησης είναι παράνομη και γεννά αξίωση αποζημίωσης, χωρίς όμως με τον τρόπο αυτό να διευρύνεται το αντικείμενο της δίκης με την προσθήκη και άλλων πράξεων, εκτός από εκείνες που ιστορούνται στην αγωγή, η νομιμότητα των οποίων (των νέων πράξεων) δεν δύναται να εξετασθεί παρεμπιπτόντως²³.

²³ ΣτΕ 1572/2006, 307/2001, ΔΕφΑθ 278/2016.

Κατά κανόνα και υπό τους ανωτέρω όρους, ο διάδικος παραδεκτώς προβάλλει πραγματικούς ισχυρισμούς με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων, όχι όμως με το υπόμνημα²⁴.

Οι πρόσθετοι λόγοι ασκούνται με νέο δικόγραφο, το οποίο πρέπει να περιέχει τα στοιχεία όλων των δικογράφων και να υπογράφεται από δικηγόρο.

Εξάλλου, για να είναι παραδεκτό το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων πρέπει να είναι παραδεκτή η άσκηση του κύριου ένδικου βοηθήματος²⁵. Εάν, επομένως, η προσφυγή δεν περιέχει κανέναν λόγο ακυρώσεως, δεν μπορεί τούτο να θεραπευτεί με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων²⁶. Επίσης, εάν με την προσφυγή δεν προσδιορίζονται οι προσβαλλόμενες πράξεις, το απαράδεκτο αυτό δεν θεραπεύεται με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων²⁷.

Συνεπώς, αν με νέους πραγματικούς ισχυρισμούς που προβάλλονται με το δικόγραφο πρόσθετων λόγων, ο διάδικος προσπαθεί να άρει το απαράδεκτο του ένδικου βοηθήματος, το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων ούτως ή άλλως είναι απαράδεκτο, εφόσον είναι απαράδεκτο το κύριο ένδικο βοήθημα. Για παράδειγμα αν η αγωγή στρέφεται κατά του Ελληνικού Δημοσίου και με το κύριο δικόγραφο δεν προσάπτεται καμία παράνομη πράξη ή παράλειψη στα όργανά του, τούτο δεν μπορεί να θεραπευθεί με την προβολή πραγματικών ισχυρισμών που στοιχειοθετούν την ευθύνη του Ελληνικού Δημοσίου με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων²⁸.

Περαιτέρω, θα πρέπει το δικόγραφο αυτό να υποβάλλεται έως την πρώτη συζήτηση στο ακροατήριο, άλλως είναι απαράδεκτο²⁹. Και τούτο, διότι ναι, μεν, δύναται κατ' εξαίρεση ο διάδικος να προβάλλει πρόσθετους λόγους με δικόγραφο μετά την επέλευση της εκκρεμοδικίας με την άσκηση της προσφυγής, όμως, τούτο είναι δυνατόν μόνον έως την πρώτη συζήτηση της υπόθεσης, κατά την οποία οριοθετείται διά παντός το αντικείμενο της δίκης, για λόγους οικονομίας της δίκης και σταθερότητας των διοικητικών καταστάσεων με την ταχύτερη επίλυση των αμφισβητήσεων περί της νομιμότητας της προσβαλλόμενης πράξης³⁰. Πάντως, το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων μπορεί να ληφθεί υπόψη στην περίπτωση αυτή ως υπόμνημα και να εξεταστεί υπό τους δικονομικούς περιορισμούς του υπομνήματος.

²⁴ ΣτΕ 2850/1976, 4058/1983, 144/1991, 1340/2008, 205/2010, 2551/2010.

²⁵ ΣτΕ 1967/1986, 1751/1991, 943/2011, 51/2012.

²⁶ ΣτΕ 943/2011.

²⁷ ΟΛΣτΕ 6069/1996.

²⁸ ΔΠρΑθ 2083/2020.

²⁹ ΣτΕ 2688/2012.

³⁰ ΟΛΣτΕ 148/2014, σκ. 5, 2325/1984, ΣτΕ 291/1995.

Έτσι, εάν με δικαστική απόφαση διατάχθηκε ο χωρισμός του δικογράφου της αρχικής προσφυγής με την κατάθεση χωριστών δικογράφων κατά των μη συναφών διοικητικών πράξεων με την προτασσίμενη στο δικόγραφο πράξη, στη δικάσιμο των προσφυγών που ασκήθηκαν κατά χωρισμό δεν μπορεί να υποβληθεί δικόγραφο πρόσθετων λόγων, καθώς τούτο είναι παραδεκτό έως την πρώτη συζήτηση της αρχικής προσφυγής³¹.

Με αυτή την έννοια ισχύει στη διοικητική δίκη το αξίωμα του άνευ επικουρίας δικάζεσθαι, ήτοι η προβολή πραγματικών ισχυρισμών έως την πρώτη συζήτηση της υπόθεσης³².

Πρώτη συζήτηση της υπόθεσης είναι αυτή επί της οποίας συζητήθηκε πράγματι η υπόθεση, ανεξαρτήτως των ενδιάμεσων αναβολών της³³.

Υποστηρίχθηκε ότι πρώτη συζήτηση δεν είναι αυτή κατά την οποία η δίκη διακόπηκε βίαια, κηρύχθηκε απαράδεκτη η συζήτηση (για παράδειγμα λόγω μη νόμιμης κλήτευσης) ή διατάχθηκε η διενέργεια επανελέγχου³⁴. Ωστόσο, η τελευταία περίπτωση δεν επιβεβαιώνεται από τη νομολογία³⁵. Ως πρώτη συζήτηση, σύμφωνα με τη νομολογία, θεωρείται η δικάσιμος κατά την οποία συζητήθηκε η υπόθεση, εισήλθε αυτή προς διάσκεψη και το δικαστήριο προχώρησε στην έρευνά της επί της ουσίας, ανεξάρτητα αν στη συνέχεια εξέδωσε απόφαση οριστική ή προδικαστική περί συμπλήρωσεως του φακέλου ή διέταξε τη διενέργεια επανελέγχου³⁶.

Εξάλλου, σε περίπτωση αναίρεσεως της αποφάσεως και παραπομπής της υπόθεσης στο διοικητικό δικαστήριο για νέα κρίση, πρώτη συζήτηση είναι αυτή ενώπιον του δικαστηρίου της παραπομπής της υποθέσεως μετά την αναίρεση³⁷. Επίσης, αν για οιοδήποτε λόγο καταστεί αδύνατη η έκδοση αποφάσεως επί της υποθέσεως, όπως για παράδειγμα σε περίπτωση θανάτου μέλους της συνθέσεως του δικαστηρίου που δίκασε την υπόθεση, πρώτη συζήτηση θεωρείται αυτή της ανασυζήτησης³⁸.

Ο Κώδικας τάσσει προθεσμία για την κατάθεση και την κοινοποίηση προς τον αντίδικο, με επιμέλεια του διαδίκου, του δικογράφου των πρόσθετων λόγων, δεκαπέντε ημέρες πριν από την πρώτη συζήτηση. Αντίθετα, στο π.δ.18/1989 η προθεσμία είναι δεκαπέντε πλήρεις ημέρες.

³¹ Βλ. ΣτΕ 286/2011.

³² ΣτΕ 205/2010 Α' Τμ. Σχόλιο Γ.Παπαγιαννόπουλου, Διδικ, 3/2012, σ.564-567.

³³ ΣτΕ 3411/2014.

³⁴ Π.Λαζαράτος, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, ό.π., σ.776.

³⁵ Βλ. ομοίως, Ν. Χατζητζανή, Κώδιξ Διοικητικής Δικονομίας, 2004, σ.944.

³⁶ ΣτΕ 1671/2019, σκ.5.

³⁷ ΣτΕ 2615/2010, σκ.8, 2048/1988.

³⁸ ΟΛΣτΕ 1661/2009.

Παρότι, ο Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας δεν αναφέρει ότι θα πρέπει να πρόκειται για πλήρεις ημέρες, όπως ο Κώδικας δικονομίας των ακυρωτικών διαφορών, κρίνεται παγίως ότι για τον υπολογισμό της δεκαπενθήμερης προθεσμίας δεν λαμβάνονται υπόψιν ούτε η ημέρα, κατά την οποία έγινε η επίδοση του δικογράφου των προσθέτων λόγων στους λοιπούς διαδίκους, με επιμέλεια του ασκήσαντος το ένδικο βοήθημα ή μέσο, ούτε και η ημέρα, η οποία αποτελεί το σημείο αναφοράς για τον υπολογισμό της (δηλαδή η ημέρα της πρώτης επ' ακροατηρίου συζητήσεως της υποθέσεως)³⁹.

Σκοπός θέσπισης της υποχρέωσης αυτής είναι να πληροφορείται έγκαιρα ο διάδικος για την επιτρεπόμενη αυτή διεύρυνση του αντικειμένου της δίκης και να μπορεί να αμυνθεί. Θα πρέπει δε να κατατίθεται στο δικαστήριο το αποδεικτικό κοινοποίησης του δικογράφου.

Ωστόσο, εάν ο αντίδικος αποκρούσει τους ισχυρισμούς που προβλήθηκαν με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων χωρίς μάλιστα να αμφισβητήσει το απαράδεκτο αυτού ή τη νομότυπη κοινοποίησή του⁴⁰, τότε καλύπτεται η τήρηση των τύπων οι οποίοι δεν ανάγονται σε προσβολή των δικαιωμάτων άμυνάς του ή σε μη τήρηση του ουσιώδους τύπου της κοινοποίησης και δεν απορρίπτονται ως απαράδεκτοι οι πρόσθετοι λόγοι⁴¹.

Είχε κριθεί ότι το διοικητικό δικαστήριο ελέγχει αυτεπαγγέλτως το απαράδεκτο της κατάθεσης και επίδοσης του δικογράφου των πρόσθετων λόγων λόγω μη τήρησης της προθεσμίας⁴². Κατ' άλλη άποψη, πάντως, δεν ελέγχεται αυτεπαγγέλτως το ζήτημα αυτό από το διοικητικό δικαστήριο⁴³. Το ορθότερο είναι να γίνει δεκτό ότι το διοικητικό δικαστήριο δικαιούται να ελέγξει αυτεπαγγέλτως το εμπρόθεσμο της κατάθεσης του ένδικου βοηθήματος των πρόσθετων λόγων.

Θα πρέπει πάντως το δικόγραφο να κοινοποιείται στην αρχή που εκπροσωπεί τον αντίδικο. Αν όμως η διοίκηση δημιούργησε πλάνη στον διοικούμενο περί της αρχής που την εκπροσωπεί, τότε θα πρέπει να αναβάλλεται η συζήτηση της υπόθεσης ώστε να λάβει χώρα εκ νέου επίδοση του δικογράφου⁴⁴.

³⁹ ΣτΕ 836/2006, 1429/2003.

⁴⁰ Βλ. ΣτΕ 1186/2019.

⁴¹ ΣτΕ 3154/2015, 1351/2014.

⁴² ΣτΕ 2997/1995.

⁴³ Δ. Ράικος, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 2024, σ. 180 με παραπομπή στην ΣτΕ 492/2017.

⁴⁴ ΣτΕ 903/1999.

Αν έχει ασκηθεί παρέμβαση θα πρέπει να κοινοποιηθεί το δικόγραφο και στον παρεμβαίνοντα, εκτός αν αυτός παρενέβη στη δίκη μετά την κατάθεση του δικογράφου των πρόσθετων λόγων⁴⁵.

Σε περίπτωση ομοδικίας, το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων πρέπει να ασκείται από όλους τους ομοδίκους άλλως είναι απορριπτέο ως απαράδεκτο⁴⁶. Στην περίπτωση όμως που ασκήθηκε κοινό δικόγραφο πρόσθετων λόγων για δύο ένδικα βοηθήματα που εκκρεμούν πρέπει να θεωρηθεί ότι αφορά την προτασόμενη σε αυτό αίτηση ακυρώσεως⁴⁷.

Η δυνατότητα του διαδίκου να διευρύνει το ουσιαστικό αντικείμενο της δίκης μετά την επέλευση της εκκρεμοδικίας με το δικόγραφο των πρόσθετων λόγων είναι περιορισμένη.

Τα τελευταία έτη, όμως, παρατηρήσαμε το φαινόμενο να εκδίδονται πράξεις περιορισμένης χρονικής ισχύος οι οποίες κατά τον χρόνο εκδίκασης της υποθέσεως είχαν απωλέσει την ισχύ τους και οδηγούσαν τη δίκη αναγκαίως προς κατάργηση, εφόσον στερείτο αντικειμένου. Μήπως, όμως, σε περίπτωση που η προσβαλλόμενη πράξη αντικαταστάθηκε από νεότερη ομοίου περιεχομένου θα ήταν δυνατή η προσβολή της τελευταίας με το δικόγραφο πρόσθετων λόγων προς μία λελογισμένη διεύρυνση του ουσιαστικού αντικειμένου της δίκης και προς διασφάλιση του δικαιώματος παροχής έννομης προστασίας αλλά και της αρχής της οικονομίας της δίκης⁴⁸, πέραν των όσων ορίζονται για τη δυνατότητα συνέχισης της δίκης στο π.δ. 18/1989; Ερώτηση προς προβληματισμό.

⁴⁵ ΣτΕ 313/2006.

⁴⁶ ΣτΕ 2473/2013.

⁴⁷ ΟΛΣτΕ 443/2022.

⁴⁸ Ι. Μαθιουδάκης, Οι πρόσθετοι λόγοι στην Διοικητική Δίκη – Προς μια διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής τους;, ό.π.